

ҚАЗАҚ МЕМЛЕКЕТТІК ҚЫЗДАР ПЕДАГОГИКАЛЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ
НИЙДЕ УНИВЕРСИТЕТІ
М.АҚМУЛЛА АТЫНДАҒЫ БАШҚҰРТ МЕМЛЕКЕТТІК ПЕДАГОГИКАЛЫҚ
УНИВЕРСИТЕТІ

ТҮРКІ ӘЛЕМІ

II ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ТҮРКІ ӘЛЕМІ
ЗЕРТТЕУЛЕРІ СИМПОЗИУМЫ
II.ULUSLARARASI TÜRK DÜNYASI
ARAŞTIRMALARI SEMPOZYUMU
II INTERNATIONAL RESEARCH
SYMPOSIUM ON THE TURKIC WORLD

Қазақстан / Алматы
20-22 мамыр, 2015

ҚАЗАҚ МЕМЛЕКЕТТІК ҚЫЗДАР ПЕДАГОГИКАЛЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ
НИГДЕ УНИВЕРСИТЕТІ
М.АҚМУЛЛА АТЫНДАҒЫ БАШҚҰРТ МЕМЛЕКЕТТІК ПЕДАГОГИКАЛЫҚ
УНИВЕРСИТЕТІ

**II ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ТҮРКІ ӘЛЕМІ
ЗЕРТТЕУЛЕРІ СИМПОЗИУМЫ
МАТЕРИАЛДАРЫ**

II ТОМ

20-22 мамыр

**KAZAK DEVLET KIZLAR PEDAGOJI ÜNİVERSİTESİ
NİGDE ÜNİVERSİTESİ
M.AKMULLA BAŞKURT DEVLET PEDAGOJI ÜNİVERSİTESİ**

**II. ULUSLARARASI TÜRK DÜNYASI
ARAŞTIRMALARI SEMPOZYUMU
BİLDİRİLERİ KİTABI**

CİLT II

20-22 Mayıs

**KAZAKH STATE WOMEN'S TEACHER TRAINING UNIVERSITY
NIGDE UNIVERSITY
BASHKIR STATE PEDAGOGICAL UNIVERSITY NAMED AFTER M.AKMULLA**

**MATERIALS OF
THE SECOND INTERNATIONAL RESEARCH
SYMPOSIUM ON THE TURKIC WORLD**

VOLUME II

20-22 May

Алматы, 2015

УДК 94 (5) (053)

ББК 63 3 (5)

Жалпы редакциясын басқарған

Д.Ж. Нөкетаева

Жауапты редакторлар:

Б. Алиев, Г. Абдирасилова, С. Сүйіндікова

Редакциялық алқа мүшелері:

Д. Смайыл – «Қыздар университеті» медиа орталығының жетекшісі, баспасөз хатшысы

С. Қалиев – «Қыздар университеті» баспасының директоры

Н. Қалиева – Ғылым және халықаралық байланыстар басқармасының басшысы

Ш. Шамеева – Ғылым және халықаралық байланыстар бөлімінің басшысы

А. Сәтбекова – Қазақ филологиясы және әлем тілдері факультетінің деканы

Қ. Кішібаев – Жаратылыстану факультетінің деканы

Ж. Аширбекова – Әлеуметтік-гуманитарлық факультетінің деканы

С. Исаев – Физика-математика факультетінің деканы

С. Жиенбаева – Педагогика-психология факультетінің деканы

Г. Өмірбаева – Өнер және мәдениет факультетінің деканы

«II ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ТҮРКІ ӘЛЕМІ ЗЕРТТЕУЛЕРІ СИМПОЗИУМЫ МАТЕРИАЛДАРЫ» -

Алматы: «Қыздар университеті» баспасы, 2015.-436 бет

ISBN 978-601-224-649-0

II Халықаралық түркі әлемі зерттеулері симпозиумы - «Мәңгілік ел» идеясы Қазақ хандығының 550 жылдығы мен Қазақстан халқы Ассамблеясының 20 жылдығына арналып отыр.

Жинаққа Түркі дүниесінің маңызды мәселелері бойынша ғалымдар мен зерттеушілердің өзекті тақырыптарды шешуге негіз болатын жаңа бағыттар, ғылыми негізделген ой-пікірлер мен жаңаша көзқарас, тұжырымдар ұсыну, түркітанудың өзекті мәселелерін зерттеп-зерделеген мақалалар енген.

Симпозиум аясында жалпы түркі әлеміне, түркітануға, оның ішінде, тіл, әдебиет, білім, тарих, әлеуметтану, археология, өнер тарихы салалары бойынша өзекті мәселелерді талқылау, іргелі зерттеулердің даму болашағының мақсаты көзделген.

"II.ULUSLARARASI TÜRK DÜNYASI ARAŞTIRMALARI SEMPOZYUMU BİLDİRİLERİ KİTABI" - Алматы; "Kızlar Üniversitesi" yayınevi, 2015-436 sayfa.

II.Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Sempozyumu- "Ebediyen halk " ülküsü Kazak hanliginin 550. Yili ve Kazakistan Halk Assamblesinin 20.yılı dolayısıyla düzenlenmiştir.

Bu kitapta Türk Dünyasının önemli meseleleri ve Türkoloji ile ilgili yapılmış olan araştırmalar üzerine bilim adamlarının araştırmacıların, bu meselelere yönelik yeni görüşleri, fikirleri, çözüm önerileri sunulmuştur.

Sempozyum süresi boyunca Türk Dünyasındaki Dil, Edebiyat, Bilim, Tarih, Sosyoloji, Arkeoloji, Sanat tarihi gibi önemli alanlara ilişkin tartışmalar, fikirler çözüm önerileri amaçlanmıştır.

'MATERIALS OF THE SECOND INTERNATIONAL RESEARCH SYMPOSIUM ON THE TURKIC WORLD' – Алматы, printing house "Kyzdar university", 2015-436 pages.

THE SECOND INTERNATIONAL RESEARCH SYMPOSIUM ON THE TURKIC WORLD is dedicated to the idea of «Mangilik el», the 550th anniversary of Kazakh Khanate and the 20th anniversary of the Assembly of People of Kazakhstan.

Collection of scientific papers includes the articles of scientists and researchers, concerning the meaningful problems of the Turkic world and Turkology, the new ways of decision of actual themes, reasonable and innovative view and proposed conceptions.

Symposium agenda offers discussion of important problems of the Turkic world and Turkology among them language, literature, education, history, sociology, archeology, history of art and the aim of the future development of large researches.

УДК94 (5) (053)

ББК63 3 (5)

ISBN 978-601-224-649-0

©«Қыздар университеті» баспасы, 2015

морфологическом строе. Наиболее показательными в данном случае являются средства выражения грамматических связей, т.е. формы спряжения и склонения» [5], - дейді.

Талдауда белгілі болғанындай, шумер тілінен түркі тілдеріне, соның ішінде қазақ тіліне жеткен сөздердің мағынасы сол қалпында өзгеріссіз жеткен, қайта тілдің төменгі қабатында бірдей дыбысталып, басқа-басқа мағыналарды берген омоним сөздердің қатары тілдің даму барысында азайып, жеке мағыналарға ие болған сөздердің дыбыстық өзгерістерге ұшырауының нәтижесінде өзіндік дербес тілдік тұлғалары қалыптасқандығын көруге болады.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР

1. ПОТЕБНЯ А.А. Слово и миф. М., 1989, с.116.
2. Древнетюркский словарь. Л., «Наука», 1969.
3. ИСАЕВ С. Қазіргі қазақ тіліндегі сөздердің грамматикалық сипаты. А., 1998, 303 б.
4. СЕВОРТЯН Э.В. О некоторых вопросах исторического изучения тюркских языков. Труды XXV международного конгресса востоковедов. Т. III, М., 1963, с.3623.
5. ТЕНИШЕВ Э.Р. Место кипчакского (половецкого, куманского) и печенегского языков среди современных тюркских языков. Известия АН Каз ССР. Серия общ.наук, 1970, № 5, с.80.

TÜRKÇE-SIRPÇA SÖZLÜĞÜN İKİ DİL VE KÜLTÜR ARASINDAKİ KÖPRÜ GÖREVİ

M. ĐINDIĆ*

ТҮЙІНДЕМЕ: Түрік және серб тілдері тарих бойы бір-бірімен тығыз қарым-қатынаста болған тілдер. Бір кездерде шамамен 9000 түрік сөзінің құрамында болған қазіргі заманның серб тілінің құрамында әлі күнге дейін көптеген түрікше сөздердің болуы, өткен заманның тығыз мәдени қатынастарын көрсетуде. Жүргізілген көптеген зерттеулердің нәтижесінде басқа тілдердің құрамында 12 мыңнан астам түрікше сөздің, соның ішінде басым мөлшерінің серб тілінің құрамында екендігі анықталған. Түрік және серб тілдері осы қарым-қатынасын көрсету және түрік тілінің Балкан мемлекеттерінде дамуына өз үлесін қосу мақсатымен жаңа түрікше-сербше сөздік Түрік тілі қоғамының түрікше сөздігі негізге алына отырып дайындалды және ұйым баспасы ретінде 2014 жылы жарық көрді. Екі томдық ағылшынша-түрікше сөздіктен кейін шыққан бұл сөздік ТТҚ-ның осы уақытқа дейін шығарған ең үлкен сөздіктерінің біреуі болып табылады. Түрікше-сербше сөздіктің басқа бір мақсаты – екі халық арасында ғылыми және мәдени қарым-қатынастың қандай дәрежеге жеткендігін зерттеуге септігін тигізу болып табылады. Осы баяндамада тілдердің арасындағы қарым-қатынас мысалдарын негізге ала отырып, екі тіл және екі мәдениет арасындағы екі жақты әрекеттің көлемі көрсетіліп талқыланады.

Тірек сөздер: Екі тілді сөздік, түрікше, сербше, тілдік қатынастар, түрік мәдениеті, сөз мағынасы.

ABSTRACT: Turkish and Serbian are two languages that have a long history of language contacts. Once, there were around 9000 Turkish words in Serbian and the fact that there are still a lot of them in contemporary Serbian proves that there were intensive cultural relations in the past. According to the researches, more than 12000 Turkish words exist in foreign languages, and Serbian has adopted most of them. Aiming at presenting this relation and contributing to the developing of Turkish language in the Balkans, new Turkish Serbian dictionary was composed by myself, based on the Turkish Language Society's Turkish Dictionary and it was published in 2014 by Turkish Language Society. Apart from the Big English Turkish Dictionary (two volume set) this is the largest dictionary printed by Turkish Language Society so far. Another aim of Turkish Serbian Dictionary is to contribute to researches regarding the ways how it could process information and cultural exchange between two nations. This paper aims to unfold and discuss interaction aspects between the two languages and cultures by giving the examples of exchanges between languages.

* Doç. Dr. Marija Đindić - Sırp Bilimler ve Sanatlar Akademisi Sırp Dili Enstitüsü, Belgrad, Sırbistan mdjindic@orion.rs

Key Words: Bilingual dictionary, Turkish, Serbian, language contacts, Turkish culture, word meaning.

ÖZET: Türkçe ile Sırpça tarih boyunca birbiriyle ilişkide bulunmuş iki dildir. Bir zamanlar yaklaşık 9000 Türkçe kökenli sözcük bulunduran çağdaş Sırp dilinde hâlâ çok sayıda Türkçe alıntının bulunması, geçmişteki kültür temaslarının yoğunluğunu gözler önüne sermektedir. Yapılan araştırmalar yabancı dillerde 12 binin üzerinde Türkçe sözcük olduğunu, Türkçe'den en fazla sözcüğün ise Sırpçaya geçtiğini belirledi. Türkçe ile Sırpçanın bu ilişkisini ortaya koymak ve Türkçenin Balkanlarda gelişmesine katkıda bulunmak amacıyla yeni bir Türkçe-Sırpça Sözlük Türk Dil Kurumunun Türkçe Sözlük'ü temel alınarak tarafınca hazırlanmış ve Kurum yayını olarak 2014'te basılmıştır. İki ciltlik büyük İngilizce-Türkçe Sözlük'ten sonra bu sözlük, TDK'nin bugüne kadar yayımlanmış olduğu en büyük iki dilli sözlüktür. Türkçe-Sırpça Sözlük'ün amacı; iki millet arasında bilgi ve kültür alışverişinin nasıl gerçekleştirilebildiği konusunda araştırma yapılmasına katkı sağlamaktır. Bu bildiride diller arasındaki alışveriş örneklerinden yola çıkılarak iki dil ve iki kültür arasındaki karşılıklı etkileşimin boyutları gözler önüne serilecek ve tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: İkidilli sözlük, Türkçe, Sırpça, dil ilişkileri, Türk kültürü, sözcük anlamı.

Ondördüncü yüzyılda Osmanlı Türklerinin Balkanları fethetmesiyle birlikte doğrudan ve yoğun olarak dil temasları başlamıştır ve Balkanlarda büyük değişiklikler meydana gelmiştir¹⁹. Osmanlı Türkleri kendileriyle birlikte, kültür-uygarlık geleneğinin yanı sıra yeni kavram ve sözcükleri de getirmişlerdir. Bu süreçte, binlerce Türkçe sözcük Sırpça'ya girmiş, Sırp kültürü ve diline de damgasını vurmuştur. Alıntı sözcükler, sözlükbilimci ve dilbilimcilerin 18. yüzyılda başlayan araştırmalarının konusu ve dil ilişkilerinde en çok araştırılmış alanı olmaktadır. Sırp Kiril Alfabetini icat eden Sırp dilbilimcisi ve halk edebiyatçısı Vuk Stefanović Karadžić'in zamanından bu yana Türkçe alıntılara var olan bu merak, birçok araştırma, tartışma, yazı ve sözlük ile sonuçlandı. Son yıllarda Sırpçadaki Türkçe alıntıları araştıran çalışmaların sayısı artmaktadır.

„Bugün Türk dili, yaklaşık 12 milyon kilometre karelik bir alanda 220 milyon nüfusun konuştuğu, yüze yakın ülkede öğretimini yapıldığı, kökleri tarihin en eski dönemlerine kadar uzanan, 600 bini aşkın söz varlığına sahip bir dünya dilidir”²⁰. Türkçenin çeşitli dillere verdiği 12 binin üzerindeki sözcüğün hangi dillerde nasıl ve hangi anlamlarda kullanıldığının “Türkçe Verintiler Sözlüğü” adlı eserde²¹ yayımlandı ve Türkçeden en fazla sözcüğü Sırpçanın aldığını belirledi. Türkçe alıntılar, Sırpçada sayısı en çok olan yabancı kökenli sözcüklerdir ve bizim geçmişimiz ve bugünümüzün önemli parçası olmaktadır. Geçen yüzyılın ilk yarısında 8742 Türkçe kökenli sözcük bulunduran²² çağdaş Sırp dilinde hâlâ çok sayıda Türkçe alıntının bulunması, geçmişteki kültür temaslarının yoğunluğunu gözler önüne sermektedir.

Zamanla Türkçe sözcüklerin statüsü değişmiştir. Bugün Sırpça'da, Türkçeden alınma Türk dili kökenli yaklaşık üç bin sözcük kullanılıyor²³. Türkçe sözcükler, Sırp dilindeki sözcük hazinesinin hem aktif hem pasif parçasıdır. Pasif sözcük hazinesinde, artık kullanılmayan veya kullanımı sınırlı olan Türkçe sözcükler, eski biçimler (*adet* (tür. adet) *demija* (tür. gemi), *ajluk* (tür. aylık), *atlija* (tür. atlı), *pendzer* (tür. pencere)), tarih ile ilişkili (*beglerbegluk* (tür. beylerbeylik), *bimbaša* (tür. binbaşı), *ferman* (tür. ferman), *valija* (tür. vali)) ve yeni sözcükler (*kaldırmaš* (tür. kaldırım mühendisi, avare), *besparaš* (tür. parasız kişi)) yer almaktadır. Aktif sözcük hazinesine günlük yaşamda kullanılmakta olan çok sayıda sözcük girmektedir ve anadili Sırpça olanlar; *bakar* (tür. bakır), *boja* (tür. boya) *čarapa* (tür. çorap), *čaršav* (tür. çarşaf), *česma* (tür. çeşme), *dugme* (tür. düğme), *džep* (tür. cep), *inat* (tür. inat), *jastuk* (tür. yastık), *jorgan* (tür. yorgan), *kafa* (tür. kahve), *kajmak* (tür. kaymak), *kajsija* (tür. kayısı), *kapija* (tür. kapı), *kesa* (tür. kese), *kesten* (tür. kestane) *kreč* (tür. kireç), *kusur* (tür. küsur), *kutija* (tür. kutu), *makaze* (tür. makas), *marama* (tür. mahrama), *miraz* (tür. miras), *oklagija* (tür. oklava), *patlidžan* (tür. patlıcan), *peškir* (tür. peşkir), *rakija* (tür. rakı).

¹⁹ İYİYOL, Fatih. KESMECİ, Ahmet M. (2011). “Balkan dillerindeki Türkçe kelimelerin tanımlanması problemi üzerine tespitler”, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 6/4 Fall 2011, 621–632.

²⁰ AKALIN, Şükrü Haluk (2012). “Türk Dili: Dünya Dili”. *Udžbenik turskog jezika*. Beograd: Zavod za udžbenike. 266–274.

²¹ KARAAĞAÇ, Günay (2008). *Türkçe Verintiler Sözlüğü*. Ankara: *Türk Dil Kurumu* Yayınları. Ankara.

²² ŠKALIĆ, Abdulah (1989). *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*. Svjetlost: Sarajevo.

²³ ĐINĐIĆ, Marija (2013a). *Turcizmi u savremenom srpskom književnom jeziku (semantičko-derivaciona analiza)*. doktorska disertacija (basılmamış Doktora Tezi), Beograd.

ĐINĐIĆ, Marija (2013b). “Semantičko-derivaciona analiza turcizama u savremenom srpskom književnom jeziku”. *Mitološki zbornik* 29 (Zbornik sa naučnog skupa “Profesor doktor Gordana Jovanović”, Despotovac. 15. jun. 2013. godine). Rača: Centar za mitološke studije. 233–244.

sanduk (tür. sandık), *sirće* (tür. sirke), *sunder* (tür. sünger), *šećer* (tür. şeker), *tavan* (tür. tavan), *turpija* (tür. turpu) *turšija* (tür. turşu) gibi sözcükleri yabancı bir dilden geçmiş sözcükler olarak görmemektedir²⁴.

Türkçe ile Sırpçanın bu ilişkisini ortaya koymak ve Türkçenin Balkanlarda gelişmesine katkıda bulunmak amacıyla Yeni Türkçe-Sırpça Sözlük²⁵ Türk Dil Kurumunun Türkçe Sözlük'ü temel alınarak tarafınca hazırlanmış ve Kurum yayını olarak 2014'te basılmıştır. Bu sözlükte, çağdaş Türk dilinin yaklaşık 51000 sözcüğü derlenmiş, incelenmiş ve işlenmiştir.

Bu eser, *Türk Dil Kurumunun* ikinci Türkçe-Sırpça sözlüğüdür. 1996 yılında yayımlanan ilk eser, 36000 sözcükten oluşmuş ve Prof. Dr. Slavoljub Djindjić, Prof. Dr. Mirjana Teodosijević ve Prof. Dr. Darko Tanasković tarafından hazırlanmıştır. „Modern hayatın her alanında yeni ifade biçimine gereksinim duyulduğu için dil durmadan gelişim içinde bulunmaktadır. Söz konusu sözlüğün yayımlanmasından bu yana Türk dilinin sözlük hazinesinde kimi değişiklikler kaydedilmiştir. Bu projenin temel amacı, sözlük hazinesindeki yeni sözcüklerin, daha önce kaydedilen sözcüklerin yeni anlamlarının, yeni terimlerin ve yan anlam birimlerinin daha kapsamlı olarak bu iki dilli Türkçe-Sırpça sözlüğünde bir araya getirilmesidir. Bu sözlük, son yıllarda dil ve kültürde ortaya çıkan yeni değişiklikleri, binlerce yeni sözcüğü, anlamlarını ve deyim bilgilerini yansıtmaktadır. Sözlük, şimdiye kadar kaydedilmemiş ve işlenmemiş çok sayıda yeni sözcüğün yanı sıra, belirli sözcükbirimlerin anlambilimsel gerçekleşmesindeki değişiklikleri içermektedir. Dolayısıyla, sözcüklerin yeni anlamları, anlambilimsel dağılımı, üslup ve mecaz kullanımındaki değişiklikleri ele alan bu Türkçe-Sırpça Sözlük, kullanıcıya 21. yüzyılın başlangıcındaki iki dili kavrama imkânı sunmaktadır” [Đindjić 2014: 9].

Türkçe-Sırpça Sözlük'ün bir diğer amacı; iki millet arasında bilgi ve kültür alışverişinin nasıl gerçekleştirilebildiği konusunda araştırma yapılmasına katkı sağlamaktır.

Türk ve Sırp millî kültürlerinin farklılıklarından millî, yerli ve tarihî özellikleri taşıyan “Çevrilemezler” (kültürbirimcikler) denilen sözler ve deyimler bulunmaktadır. Burada, yaşamın çeşitli alanlarına ait olan ve Türk kültürüne özgü olduğu için betimsel tanımıyla verilen birkaç çevrilemez sözü örnek olarak sunmaktayız: lahmacun *im. ar. kul.* vrsta lepinje pečene sa začinjenim mlevenim mesom; lor *im. pers.* vrsta mladog, mekanog neslanog sira; mahya *im. pers. + ar.* 1. iluminacija napravljena na žici od kandila ili lampica između dva minareta u vreme ramazanskih noći. saz² *im. pers. muz.* 1. muzički instrument. 2. saz, tambura sa dugom drškom. 3. mesto za zabavu uz saz i piće, paviljon. misket³ *im. nar.* 1. vrsta narodne igre iz Ankare i okoline. 2. muzika za ovu igru. – elması *bot.* vrsta slatke, mirišljave jabuke koja se gaji u Ankari i njenjokolini; morkaraman *im. zool.* vrsta ovce čije se runo menja od crvene do ružičaste boje, a odgaja se u istočnoj Anadoliji i severoistočnim pokrajinama Turske; narince *im. bot.* vrsta belog grožđa od kojeg se pravi vrhunsko vino u pokrajinama Tokat i Amasja u Republici Turskoj; tavaf *im. ar.* 1. relig. tavaf, obred obilaženja oko Ćabe. 2. zast. kruženje, okretanje, hodanje u krug, obilaženje. 3. zast. poseta svetom mestu. (-i) – etmek 1) kružiti, hodati u krug, obilaziti; 2) relig. obići, obilaziti Ćabu i Meku u islamskoj religiji.

Karşılığı zor bulunan ve *žali se ti Marku Paši* birebir çeviri olan derdini Marko Paşaya anlat Türk millî deyimini tanımlayıcı bir örnektir. Türkçe dışında başka kültürlerde tanınmayan Marko Paşa (Apostolidis) Sultan Abdülaziz'in zamanında Rum asıllı bir Osmanlı hekimi idi. Marko Paşa ılımlı davranışlar sergileyen, çok sabırlı bir hekimdi. Bundan dolayı çok sayıda kişinin derdini dinlemek zorunda kalırdı [Çağatay 2001: 134]. Zamanla, kişinin yakınmasını dinleyecek kimsenin bulunmadığını vurgulamak için söylenen “anlat derdini Marko Paşa'ya” deyimini ortaya çıkıttı. Yeni Türkçe-Sırpça Sözlükte *žali se ti svom ocu, nikog se ne tiče tvoja nesreća* (derdini babana anlat, derdini kimsenin umrunda değil) Sırp konuşma deyimini karşılığı olarak verildi.

Bu sözlükte her sözcüğün açıklamasından sonra kullandığı üretkenliği, göreceli sağlam yapısı ve anlamı sayesinde çok farklı kültürel içerikleri barındıran “depoları” temsil eden çok sayıdaki deyim, atasözü, alışılmış söz, ayrı ve ilginç deyimler verilmiştir. Bu tür kültürel içerikler, başka özellikleri yanı sıra kültürler arası ve diller arası etkileşimi yansıtmaktadır. Yeni Türkçe Sırpça Sözlükte Türkçenin Sırpça üzerindeki güçlü etkisi deyimler ve atasözleri konusunda görülmektedir.

Türkçe deyimini ya da atasözünün Sırpça eş değeri bulunup aynı anlamda kullanılmaktadır. Örneğin, yerin kulağı var *i zidovi imaju uši*; ders vermek *da(va)ti lekciju*; su gibi bilmek *znati kao vodu* anasına bak kızını al *posl. gledaj majku, uzmi ćerku*; serçeden korkan darı ekmez *posl. ko se boji vrapca, nek ne seje proso*; çivi çiviye söker *klin se klinom izbija*; balık baştan kokar *posl. riba smrdi od glave*; eşeği düğüne

²⁴ ĐINDJIĆ, Marija (2013b), “Semantičko-derivaciona analiza turcizama u savremenom srpskom književnom jeziku”. *Mitološki zbornik* 29 (Zbornik sa naučnog skupa “Profesor doktor Gordana Jovanović”. Despotovac, 15. jun. 2013. godine), Rača: Centar za mitološke studije, 233–244.

²⁵ ĐINDJIĆ, Marija (2014), *Yeni Türkçe - Sırpça Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları; 1122. 1528 s.

çağırışlar, "ya su lazımdır ya odun" demiş *ne zove se magare na svadbu da igra, no teret da nosi*; rüzgar ekip fırtına biçmek *posl. ko seje vetar, žanje buru*; saç uzun aklı kısa *posl. duga kosa, kratka pamet*; tok açın hâlimden bilmez *posl. sit gladnom ne veruje*; dinlenciye hıyar vermişler de eğri diye beğenmemiş *neform. daj slepcu kobasicu, on će reći da je kriva*; dişi köpek kuyruğunu sallamayınca, erkek köpek ardına düşmez *posl. dok kuja repom ne mahne, pas neće za njom potrcati*; ağaç yaşken eğilir *posl. mlado se drvo savija*; altın ateşte, insan mihnette belli olur *posl. zlato se u vatri poznaje, čovek u nevolji*; bugünkü işi yarına bırakma *posl. što možeš danas, ne ostavljaj za sutra*. Bu deyimlerin ve atasözlerinin, Türklerin ve Sırpların ortak kültürünü yansıttıkları söylenebilmektedir.

Öte yandan Sırpça sözlüklerde yer almayan *Ko se jednom na mleko opeče taj i u jogurt duva* atasözüne çağdaş Sırpça konuşma dilinde rastlanır. Bu atasözü en büyük ihtimalle *sütten ağzı yanan yoğurdu (veya ayranı) üfleyerek yer (veya içer)* Türk atasözüne dayalı bir ödünçleme alıntıdır. Yeni Türkçe-Sırpça Sözlükte *sütten ağzı yanan yoğurdu (ayranı) üfleyerek yer (içer)* şeklindeki Türkçe deyim Sırp dili tecrübesi düz olarak *ko se jednom na mleko opeče, taj i u jogurt duva* şeklinde kaydetmektedir. Uygulanan ankete göre yaştan bağımsız olarak Sırpça konuşmacıların çoğu bu atasözünü bilmektedir ve onların sadece yüzde otuzu aktif olarak kullanmaktadır. Yazılı kaynaklarda atasözünün bulunmaması yeni tarihli bir ödünçleme işleminin olduğunu ve Osmanlı mirasının parçası olmadığını göstermektedir²⁶. Fakat, sözlükte bu ilk açıklamadan sonra verilen *koga jednom zmija ujedee, taj se i guštera plaši (yılan sokulmuş birini kertenkele de korkutur)* sözü daha sık kullanılmaktadır. Aynı biçimde paşa gibi yaşamak *živeti kao paša* açıklamasından sonra *živeti kao bubreg u loju (yağ içinde böbrek gibi yaşamak)* deyim de verilmektedir. Sırpçada eşdeğeri olmayan sözler için, kültür ve iletişim alanında benzeri işlevselliği gören örnekler verilmektedir. Örneğin, eşek hoşaftan ne anlar (suyunu içer, tanesini bırakır) *nar. šta zna svinja šta je dinja (domuz kavundan ne anlar)*; mühür kimde ise Süleyman odur *ko je jači, on i kvači; ko ima vlast, ima i moć (bir işte yetki ve güç kimde ise kuvvet ondadır)*.

Çağdaş Sırpçada eskimiş Türkçe alıntılar olan *ajan* (tür. âyan) *dundar* (tür. dümdar), *espap* (tür. esbap), *kanara* (tür. kanara), *mutesarif* (tür. mutasarrıf), *nefer* (tür. nefer), *peškeš* (tür. peşkeş), *redif* (tür. redif), *ridžal* (tür. rical), *ruždija* (tür. rüştiye), *softa* (tür. softa), *tutija* (tür. tutya), *harar* (tür. harar), *džamadan* (tür. camadan), *džanfez* (tür. canfes), *dzelep* (tür. celep), *šešana* (tür. şışhane) gibi birçok sözcüğün bu Sözlükte aynı zamanda Türkçede de eskimiş olduğunu görmekteyiz. Öte yandan, standart Sırp dilinin bir parçası olan *duvan* (tür. duhan) gibi bazı sözcüklerin, Türkçede kullanımdan tamamen kalktığını veya *šegrt* (tür. şakirt), *akar* (tür. akar), *bezistan* (tür. bedesten), *šemšeta* (tür. şemse) gibi birçok sözcüğün eskimiş olduğunu da Sözlükte görmekteyiz.

Bu bildiride diller arasındaki alışveriş örneklerinden yola çıkılarak iki dil ve iki kültür arasındaki karşılıklı etkileşimin boyutlarını gözler önüne sermeye çalıştık. İki dilli sözlükler, diller ve kültürler arasında rehber görevini üstlenmelidir. Bu bağlamda Yeni Türkçe-Sırpça Sözlük Sırpça ve Türkçe ile kendi kültürlerine katkıda bulunup Türkçenin söz varlığının öğretilmesinde ve yaşatılmasında temel bir kaynak olarak kullanılmalıdır.

ЛИНГВОПОЭТИКА ОНОМАСТИЧЕСКИХ ЕДИНИЦ В ХУДОЖЕСТВЕННОМ ТЕКСТЕ

Д. АНДАНИЯЗОВА*

ТҮЙІНДЕМЕ: Мақалада көркем мәтінде ономастиканың лингвопоэтикалық ерекшеліктері сөз болады. Талдау үлгілерінің көрсетуі бойынша, ономастикалық бірліктері - топоним, антропоним тек қана атаулар қызметін ғана емес, сондай-ақ көркем мәтінде жазушының түрлі мақсаттарының берілуіне де қызмет атқаратыны қарастырылады.

Тірек сөздер: Поэтикалық ономастика, ономастикалық бірліктер, көркем мәтін, лингвопоэтика, поэтоним, топоним, антропоним.

²⁶ PETROVIĆ, Snežana, ĐINĐIĆ, Marija (2015). "Kultuma pozajmljenica – tur. *yoğurt* od Istoka do Zapada". *Južnoslovenski filolog*. Beograd (basımda).

* Дилрабо Анданиязова - научный сотрудник Института языка и литературы АН РУЗ